

Таланды Елұмағамбетқызы Бисенованың
8D12301- «Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алуға дайындалған
«Әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды орындау
(криминологиялық және қылмыстық-атқару аспектілері)» тақырыбындағы
диссертациялық жұмысына
АННОТАЦИЯ

Диссертациялық зерттеу әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау мәселелерін кешенді қылмыстық-атқарушылық және криминологиялық талдауға арналған, биологиялық (жыныстық) және әлеуметтік (гендерлік) тиістілігіне байланысты ерекше қажеттіліктері бар пенитенциарлық азшылықтың өкілдері ретінде әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру процесін одан әрі ізгілендірудің қазіргі қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылды. Орындалған зерттеу ҚР қолданыстағы заңнамасына, әйелдердің жазасын өтеуге арналған ҚАЖ мекемелерінде бас бостандығынан айырудың атқарушы аспектілері мәселелері бойынша теориялық зерттеулерге терең теориялық тексеру болып табылады. Бұл ретте зерттеудің криминологиялық аспектісі негізгі, қылмыстық-атқару аспектілерін неғұрлым сенімді және терең талдауды қамтамасыз ету үшін көмекші функцияны орындайды. Гендерлік сараланған тәсіл түріндегі зерттеудің негізгі жеке әдісі ретінде тандауды ескере отырып, диссертацияда бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдердің қылмыстық-атқару мәртебесін ретке келтіруге, оның одан әрі негізделген ерекшелігіне, сондай-ақ бас бостандығынан айыруға сотталғандарға қатысты негізсіз гендерлік сәйкессіздіктерді жоюға қатысты бірқатар мәселелер шешілді.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару саясатын ізгілендіру мәселелері «түрме тұрғындарының» индексін төмендету мәселелерінде ел қол жеткізген елеулі оң нәтижелерді ескере отырып, осы уақытқа дейін өзектілігін сақтауды жалғастыруда. Өзекті деректерге сәйкес, XX ғасырдың 90-жылдарының басында 100 мың тұрғынға шаққанда пенитенциарлық мекемелерде ұсталатын сотталғандар саны бойынша әлемде үшінші орыннан Қазақстан 100 мың тұрғынға бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға сотталғандардың үлес салмағы бойынша әлемде 95-орынға көшті. Бас бостандығынан айыру орындарында отырған сотталған әйелдерге қатысты да пропорционалды төмендеу орын алды. Бұл ретте ізгілендіру мәселелеріндегі бастапқы іс-шаралар жынысына, жасына және жеке басының өзге де ерекшеліктеріне қарамастан сотталғандардың барлық санаттарына бағытталған неғұрлым қолжетімді нысандар мен әдістерді пайдалануға есептелген. Осы уақытқа дейін жинақталған тәжірибені, белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуді және ҚР Қылмыстық-атқару жүйесінің ағымдағы жай-күйін салыстырмалы тұрақтандыруды ескере отырып, күн тәртібіне жеке сұрақтар қойылуы, бас бостандығынан айыру орындарында жазаны өтеу процесіне жеке-сараланған тәсілді тереңдету үшін қосымша ресурстар іздестірілуі тиіс.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға сотталған әйелдер ҚР қолданыстағы қылмыстық-атқару заңнамасында тіркелген гендерлік асимметрияның болуы туралы айтуға мүмкіндік беретін бірқатар нормалардың адресаты болып табылатын ерекше релевантты топ болып табылады (тұрғын үй-тұрмыстық ұйымдастыру, еңбекке тарту ерекшелігі, мекемеден тыс жерлерге шығу және т.б. мәселелері). Бұл жағдай жасалған қылмысты бағалауға байланысты стандартты факторларды ғана емес, сонымен қатар қазақстандық қоғамдағы әйелдердің жалпы құқықтық мәртебесімен міндетті түрде корреляцияланатын сотталған әйелдің жеке басының ерекше әлеуметтік сипаттамаларын ескеру қажеттілігімен байланысты. Сонымен қатар, қазіргі уақытта Қазақстанда қылмыстық-атқару қатынастары жүйесінде сотталғандардың жекелеген санаттарына, оның ішінде әйелдерге қатысты жазаны орындаудың бірыңғай бағыттарын да, жеке инфрақұрылымдық және әлеуметтік бағдарланған аспектілерін де қамтитын бағдарламалық үлгідегі құжат жоқ. Сотталған әйелдердің бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуімен байланысты халықаралық стандарттардың едәуір санында олар қоғамдағы гендерлік-рөлдік функцияларын, сондай-ақ ерекше физиологиялық, медициналық, әлеуметтік-психологиялық және өзге де қажеттіліктерді ескеретін жекелеген ережелердің адресаттары болып табылады. Соңғы жылдары алғаш рет балалары бар әйелдердің бас бостандығынан айыруды өтеу проблемасын Мемлекет басшысы Қ.-Ж.Қ.Тоқаев 2025 жылғы наурызда Ұлттық құрылтайдың төртінші отырысында көтерді. Қоғам мен сараптамалық қоғамдастықтың сауалдарына жауап бере отырып, Қ.-Ж.Қ. Тоқаев: «Ер адам немесе әйел болсын, бас бостандығынан айырылғандардың бәрі заң алдында бірдей. Дегенмен адамгершілік құндылықтарды басшылыққа алып, «Заң мен тәртіп» қағидатын сақтай отырып, кәмелетке толмаған баласы бар әйелдерге қатысты кейбір заңдық ұстанымдарды қайта қарауға болады деп ойлаймын.».

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2000-2025 жылдар аралығында Қазақстанда сотталған әйелдер санының толық қысқаруы орын алды. Мәселен, егер 2000 жылы 8014 сотталушының саны көрсетілсе, 2020 жылы олардың саны 2646, ал 2025 жылдың басында – 2234, яғни 3 есе азайды. Бұл ретте қысқарту үдерісі үдемелі сипатқа ие болды, санның кейбір ұлғаюы 2014-2017 жылдары, сондай-ақ 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы орын алды.

Сотталғандар үлесіндегі сандық өзгерістер әрқашан бас бостандығынан айыру орындарында ұсталатын адамдар контингентінің сапалық сипаттамаларының өзгеруіне әкеп соғады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында «түрме тұрғындарының» жалпы санының азаюы аясында бас бостандығынан айыруға сотталғандардың сапалық құрамының айтарлықтай нашарлауы орын алуда (негізінен ауыр және аса ауыр қылмыстары үшін сотталғандар, қылмыстардың қайталануы кезінде және т.б.). Осыған ұқсас өзгерістер бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан сотталған әйелдердің құрамында да орын алады. Алайда, криминологиялық және қылмыстық-атқару сипаттамаларының нақты деректері осы уақытқа дейін жеткілікті түрде қалыптаспаған. Сонымен бірге, бұл деректер елдегі әйелдер

кылмысының ең қауіпті сегменті (жазаның ең қатаң түрін қолдануды ескере отырып) туралы да, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеудің тікелей процесінің негізгі проблемалық аспектілері туралы да әлеуметтік маңызды ақпарат көзі болып табылады.

Осы аспектілерді зерттеу Қазақстандағы қазіргі заманғы әйелдер қылмысы туралы деректерді жүйелеуге ғана емес, сонымен қатар жазаны өтеуге, сотталған әйелдерді қайта әлеуметтендіру процесіне байланысты неғұрлым проблемалық учаскелерді анықтауға мүмкіндік береді. Тұтастай алғанда, бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің құқықтық жағдайын анықтау контекстіндегі теориялық зерттеулерді оқшаулау осы уақытқа дейін қылмыстық-атқару заңнамасының нормаларында да, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері персоналы қызметінің тәжірибесінде де түпкілікті теориялық ресімделмеген және толық көрініс тапқан жоқ. Сонымен қатар, әйелдің қоғамдағы ерекше гендерлік және гендерлік рөлдік функциясы сотталғандардың басқа санаттарынан ерекшеленетін бірқатар факторларды бағалау мен есепке алудың белгілі бір ерекшелігін болжайды.

Атап айтқанда, бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдерге қатысты ана болудың әлеуметтік институтының мәселелері, сондай-ақ оқшауланған кезеңде балалармен байланысты қолдау, балалар үйі бар мекемелердің жұмыс істеуі және т.б. мәселелерге ерекше назар аударылады. Сотталғандардың өздеріне ғана емес, олардың балаларына да әсер етеді. Медицинаның қолда бар жетістіктерін және репродуктивті құқықтарды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруды ескере отырып, осы уақытқа дейін жекелеген нормалар мен қағидаларды, оның ішінде сотталған әйелдерге қатысты қайта қарау туралы мәселе өзекті болып отыр. Бұл жағдайда сотталған әйелдердің репродуктивті күтулері мен ағымдағы репродуктивті мәртебесінің ерекшелігін (тиісті құқықтарды іске асыру үшін шектеулі жас диапазоны, алдыңғы әлеуметтік тәжірибе, көмекші репродуктивті технологияларды қажет ететін аурулардың болуы және т.б.) негізге алу керек. Бұл жағдайда бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталған әйелдер үшін ана болу факторының жазаны өтеу процесінде тұрақтандырушы фактор ретінде де, қайта әлеуметтендіру барысында ынталандырушы фактор ретінде де маңызы бар екендігі негізге алынуы тиіс.

Тиісінше, осы уақытқа дейін Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жазасын өтеп жатқан сотталған әйелдер контингентінің криминологиялық және қылмыстық-атқару сипаттамаларының деректерін эмпирикалық зерттеу және халықаралық тәжірибені, табысты шетелдік тәжірибелерді, ұлттық қылмыстық-атқару заңнамасын және әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түрінде жазаны орындау бойынша ҚР қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің құқық қолдану қызметін теориялық талдау қажеттілігі туындады. Зерттеу ҚР қылмыстық-атқару заңнамасының нормаларын терең тексеруді, ҚР өзге де заңнамалық актілеріне ықтимал өзгерістерді, сондай-ақ орта мерзімді және ұзақ мерзімді кезеңдерге есептелген осы бағыттағы инфрақұрылымдық және әлеуметтік бағдарланған іс-шараларды дамыту бойынша ұсыныстарды қалыптастыруды көздейді.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Диссертациялық зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасындағы әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды орындаудың заңнамалық, теориялық және құқық қолдану аспектілерін жүйелеу және талдау, сондай-ақ қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жазасын өтеп жатқан әйелдердің криминологиялық және қылмыстық-атқару сипаттамаларының өзекті деректері негізінде оларды одан әрі жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды тұжырымдау болып табылады.

Белгіленген мақсатқа жету келесі **міндеттерді** қою және шешу қажеттілігін анықтайды:

- әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау процесі мәнінің неғұрлым маңызды және құқықтық аспектілеріне баға беру;

- әйелдердің бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу мәселелері бойынша қолданыстағы халықаралық-құқықтық стандарттарды зерттеу және оларды ұлттық заңнамаға одан әрі енгізу мүмкіндіктерін бағалау;

- әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды заңнамалық регламенттеу мен орындаудың шетелдік тәжірибесін талдау және оны қазақстандық пенитенциарлық жүйе жағдайында қарыз алу мүмкіндігі туралы ұсыныстарды тұжырымдау;

- Қазақстан Республикасында бас бостандығынан айыруды өтеп жүрген әйелдердің криминологиялық сипаттамасын қарау;

- Қазақстан Республикасында бас бостандығынан айыруды өтеп жүрген әйелдердің қылмыстық-атқару сипаттамасының параметрлеріне баға беру;

- ҚР қылмыстық-атқару заңнамасының әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды орындау мәселелерінде олардың биологиялық және әлеуметтік сипаттамалық параметрлеріне байланысты қажеттіліктерін ескере отырып, оны жетілдіру тұрғысынан әлеуетін бағалау;

- әйелдердің бас бостандығынан айыруды өтеуге арналған ҚАЖ мекемелерінің заңнамасы мен құқық қолдану практикасын жетілдірудің ықтимал бағыттарын зерттеу.

Әдіснама және зерттеу әдістемесі. Зерттеудің әдіснамалық базасы мен әдістемесі қойылған ғылыми міндеттердің мазмұнын ескере отырып айқындалды, ал зерттеудің әдіснамалық негізін зерттеудің жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістері құрады. Зерттеудің негізі әлеуметтік құбылыстар мен процестерді олардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігінде білудің әмбебап диалектикалық әдісі болды, бұл әйелдің қоғамдағы әлеуметтік рөлін дәстүрлі түсінумен бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаның әлеуметтік дилеммаларын анықтауға мүмкіндік берді. Индуктивті-дедуктивті әдіс бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау мәселелерінде жалпы ережелерді және сотталған әйелдердің осы жазаны өтеуінің арнайы шарттарын салыстыруға мүмкіндік берді. Алып тастау әдісі сотталған жүкті әйелдерге және ҚАЖ мекемесінде өзімен бірге баласы бар әйелдерге қатысты оң-кемсітушілік тәжірибелердің негізділігін дәлелдеуге, сондай-ақ сотталған еркектерге қатысты жекелеген шамадан тыс гендерлік теңсіздіктерді анықтауға негіз болды. Жүйелеу әдісі әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындаудың барлық аспектілерін заңнамалық реттеу жүйесін бағалауға,

олқылықтарды, дәлсіздіктер мен қақтығыстарды анықтауға мүмкіндік берді. Модельдеу әдісі де белсенді қолданылды - ҚР қолданыстағы заңнамасының нормаларына жекелеген өзгерістерді негіздеу кезінде, сондай-ақ құқық қолдану практикасы мәселелері бойынша.

Зерттеудің негізгі жеке-ғылыми әдісі гендерлік сараланған тәсіл әдісі болды, ол сотталған еркектерге арналған ұқсас құрылымдармен салыстырғанда әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды орындауды регламенттеуге қатысты әмбебаптандыру, саралау және оң кемсіту әдістерін орынды қолдануға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, диссертациялық зерттеудің жеке-ғылыми әдістері жүйесіне мыналар енгізілді: салыстырмалы-құқықтық әдіс – жекелеген шетел мемлекеттерінің қылмыстық-атқару заңнамасы нормаларын талдау барысында; стандарттау әдісі – ұлттық қылмыстық-атқару заңнамасын халықаралық құқықтық құжаттардың нормаларымен салыстыру кезінде; социологиялық әдіс – зерттелетін қоғамдық қатынастар жүйесіне сенімді баға алу, тұжырымдалған қорытындылар мен ұсыныстардың шынайылық деңгейін арттыру мақсатында; формальды-логикалық әдіс – заңнамалық нұсқауларды нақтылау және оларды біріздендіру, әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру жазасын атқарудың жекелеген аспектілерін реттеу мәселелерінде заң шығару техникасының деңгейін көтеру мақсатында; теориялық дереккөздерге, БАҚ жарияланымдарына және қолжетімді ақпараттық-коммуникациялық ресурстарға контент-талдау сараптамалық бағаларды, құқық қолдану тәжірибесін талдау, зерттелетін мәселе бойынша қоғамдық көңіл-күйдің деңгейін бағалау кезінде; конструктивті-сыни талдау әдісі – зерттелетін мәселе бойынша теориялық әзірлемелерге ғылыми-зерттеу ревизиясын жүргізуге мүмкіндік берді және т.б.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы бірқатар факторлармен анықталады. Біріншіден, Қазақстанда соңғы жылдары қылмыстық-атқару жүйесі реформаларының нәтижелері қылмыстық-атқару заңнамасы мен саясатын ізгілендіруге байланысты бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталған әйелдер контингентінің сапалы өзгеруіне әкелді, бұл сөзсіз құқық қолдану қызметіне де әсер етеді. Екіншіден, жақында сотталған әйелдерге қатысты қылмыстық-атқару аспектілерін саралау мәселелері бас бостандығынан айыруға сотталғандардың осы тиісті тобының айқын ерекшеліктеріне қарамастан, зерттеушілердің назарына түсу ықтималдығы аз болды. Бұл жағдай эмпирикалық және теориялық зерттеулердің тапшылығын толтыруды талап етті. Үшіншіден, осы уақытқа дейін әйелдердің гендерлік және гендерлік-рөлдік функцияларын ескере отырып, оның ішінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу кезінде де ұйғарымдарды атаулы тұжырымдау мәселелерінде қылмыстық-атқару және өзге де заңнама нормаларының барлық әлеуеті пайдаланылмаған. Әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау ерекшелігін зерттеу контекстіндегі түбегейлі жаңа тәсілдерге сотталғандардың осы санатына қатысты атқарушылық аспектілердің едәуір санына қатысты оң кемсітушілік әдісінің негіздемесі жатқызылуы тиіс. Ол сотталған әйелдерді пенитенциарлық азшылық деп таңуға негізделген, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау үшін нақты теңдікке қол жеткізу үшін формальды-

құқықтық теңсіздіктің жекелеген элементтері (жеңілдіктер, шегінулер, преференциялар және т.б.) қажет.

ҚР ҚАЖ тиісті мекемелерінде ұсталатын әйелдерге қатысты криминологиялық және қылмыстық-атқару аспектілерін зерттеу нәтижелері пенитенциарлық қоғамның зерттелетін әлеуметтік тобының қазіргі заманғы сапалық-сандық сипаттамалары туралы кешенді түсінік қалыптастырды, заңнамаға және құқық қолдану практикасына ұсынылған өзгерістерді негіздеу. Сотталған әйелдердің бас бостандығынан айыру орындарында болған кезеңде ана ретінде функцияларын іске асыруға салыстырмалы түрде үлкен мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ ер адам сотталғандарға гендерлік қысым көрсетудің жекелеген элементтерін бейтараптандыру үшін жекелеген өтемақы тетіктерін енгізуге бағытталған түбегейлі жаңа шешімдердің едәуір саны негізделді. Сонымен қатар, зерттеудің ғылыми жаңалығы сотталған әйелдердің ерекше қажеттіліктерін ескерудің кешенді механизмін қалыптастыру болып табылады, оларды елемеу тек кемсітушілікке ғана емес, сонымен бірге қатыгездікке де әкелуі мүмкін. Шешуші түзеу әсері бар маңызды әлеуметтік аспект ретінде ана болу факторын толыққанды және жан-жақты есепке алу тетігі құрылды, онда сотталған әйелдердің аналық міндеттерін тиісінше орындамағаны үшін жауапкершілігінің жекелеген элементтерін бір мезгілде қосу кезінде қажетті кепілдіктер күшейтілді.

Жүргізілген диссертациялық зерттеудің жаңалығы негізінен **қорғауға ұсынылған келесі негізгі ережелерде** көрініс тапты:

1. Әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны тағайындау және орындау процесі ер адамдарға қатысты тиісті нормативтік конструкциялар мен тетіктерден сөзсіз ерекшеленеді және сөзсіз гуманизмге емес, әйел сотталғандардың биологиялық (жыныстық) және әлеуметтік (гендерлік) ерекшеліктерін теңдестірілген есепке алуға негізделуі керек, оларды елемеу олардың құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіруге әкелуі мүмкін. Әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру жазасын орындаудың әділ және ізгілікті жүйесін құрудың ең оңтайлы әдісі материалдық-тұрмыстық, психологиялық, медициналық және басқа да сипаттағы ерекше қажеттіліктердің болуына байланысты формальды-құқықтық теңсіздік кезінде нақты теңсіздіктің туындау қаупін азайту үшін сотталған әйелдердің пенитенциарлық азшылық ретіндегі қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік беретін *оң кемсітушілік әдісі* деп танылуы керек.

2. Әйелдердің бас бостандығынан айыруды өтеуге арналған ҚАЖ-ның барлық мекемелерінде жүргізілген социологиялық зерттеу негізінде *криминологиялық сипаттаманың* жекелеген неғұрлым үлгілік параметрлері расталды және жекелеген криминологиялық маңызды факторларға әсер ету бойынша ұсыныстар тұжырымдалды:

- 30-39 жас аралығындағы жас тобы басым (40-49 жас тобымен бірге жалпы басым көпшілікті құрайды); бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға сотталудың ең жоғары пайызы есірткі немесе психотроптық заттардың заңсыз айналымына байланысты қылмыстар үшін, сондай-ақ зорлық-зомбылық қылмыстары үшін, оның ішінде мүшелеріне қатысты жасалған үлкен үлесі бар

кылмыстар үшін анықталды; тағайындалған жазаның ұзақ мерзімдерінің (7 жылдан 10 жылға дейін және 10 жылдан астам) орташа басымдығы бар; жасалған қылмыстардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасының айқын криминологиялық маңызды факторы іс-әрекет жасаудың топтық тәсілі, сондай-ақ алкогольдік немесе есірткілік мас болу жай-күйінің болуы болып табылады; сотталғандардың басым көпшілігі бірінші рет бас бостандығынан айыруды өтейді;

- әйелдерді ықтимал қажетті қорғаныс туралы куәландыратын мән-жайларды елеуіеу себебінен бас бостандығынан айыруға қате соттау тәуекелдеріне қатысты презумпция негізделді, осыған байланысты қазылар алқасының қатысуымен қаралатын қылмыстық істер тізбесіне ҚР ҚК 102-бабы және 112-бабы бойынша айыптаудың барлық жағдайларын, сондай-ақ қорғаныс қажетті қорғаныс жағдайында әрекет ету фактісін талап еткенде ҚР ҚК-нің 99-бабы мен 106-бабы айыпталған жағдайларда енгізу туралы ұсыныс дәлелденген.

3. Бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің қылмыстық-атқару мәртебесі жүргізілген зерттеу сәтінде орын алатын *қылмыстық-атқару сипаттамаларының* үлгілік параметрлерін анықтау шеңберінде, сондай-ақ оны қажетті түзетудің жекелеген бағыттарын негіздеу тұрғысынан бағаланды;

- пенитенциарлық кезеңнің бастапқы сәтіне әлеуметтік қолайсыздық факторының едәуір пайызы (табыстың төмен деңгейі немесе дербес табыстың болмауы; жалғыз басты ата-ана факторы; отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі бойынша жарақаттық тәжірибенің болуы; тәуелділіктің әртүрлі түрлері); басым көпшілігінде оң немесе мінез-құлық дәрежесі жоқ, сондай-ақ мекеме әкімшілігінің екі немесе одан да көп ынталандырулары бар; сотталғандардың салыстырмалы көпшілігі кем дегенде бір рет тәртіптік жазаға тартылды, бірақ тәртіптік изоляторға қамауға алу және жалғыз адамдық камераға ауыстыру жағдайлары жеке болып табылады; сотталғандардың көпшілігі сотталған кезде арнайы орта білімі бар, некеде тұрмайды, кем дегенде кәмелетке толмаған бір баласы бар; сотталғандардың едәуір бөлігі білім алу мен кәсіптік даярлықты және тәуелділіктен арылуды қоспағанда, өзінің өмірлік жағдайындағы қандай да бір оң өзгерістерді субъективті түрде анықтамайды; ең елеулі теріс өзгерістер болған факторлардың ішінде физикалық денсаулық пен психологиялық әл-ауқаттың нашарлауы, оң өзгерістердің мен мақсаттардың болмауы анықталды;

- бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің қылмыстық-атқару мәртебесінің неғұрлым айқын ерекшелігіне қол жеткізу үшін ҚР ҚАК 132-бабының 8-бөлігінен жүктіліктің барлық кезеңіне тиісті тыйым салуды тарата отырып, тәртіптік жаза қолдану сәтіне жүктілік және босануына байланысты жұмыстан босатылуы жоқ сотталған жүкті әйелді жалғыз адамдық камераға ауыстыру немесе тәртіптік изоляторға қамау мүмкіндігін жою қажет.

4. Институтта гендерлік диспаратитеттің жекелеген элементтерін жазасын өтеуді кейінге қалдыру негізді деп танылуы керек және жас балаларды тәрбиелеудегі ана факторының нақты басымдылығын көрсетеді. Жазаны өтеуді кейінге қалдыруды қолданудың неғұрлым тиімді және икемді тетігіне

қол жеткізу үшін қосымша және корреспонденттік өзгерістер қажеттілігі негізделген:

- *отбасы мен кәмелетке толмағандардың мүдделеріне қарсы ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағанын көрсете отырып, жазаны өтеуді кейінге қалдыру мүмкіндігін болдырмайтын мән-жайларды толықтыру, сондай-ақ ҚР ҚК 74-бабы мынадай мазмұндағы тұжырыммен толықтырылсын: «Кейінге қалдыру қылмыс санатына қарамастан сотталған адам өзінің кішкентай балаларының мүдделеріне қарсы қылмыс жасалған барлық жағдайларда қолданылмайды»;*

- ҚР ҚК 74-бабында және ҚР ҚАК 163-бабында жазаны өтеуді кейінге қалдыруды қолданудың негізі мен тәртібіне қатысты нұсқамаларды толық сәйкестікке келтіру, кейінге қалдыруды қолданудың барлық материалдық негіздерін тікелей ҚР ҚК 74-бабында біркелкі көрсету;

- сотталғандарда одан әрі оң өзгерістерді ынталандыру мақсатында олардың жеке өмірлік жағдайлары өзгерген кезде сол материалдық негіздер бойынша кейінге қалдыру туралы өтінішхатпен қайта жүгіну мүмкіндігін көздеу қажет, ол үшін ҚР ҚК 74-бабы жаңа бөлікпен толықтырылсын: «Қылмыстық жазаны өтеу процесінде сотталған (сотталған) негіздері сақталған кезде кейінге қалдыру туралы қайта өтініш беруге құқылы. Осы баптың 1-бөлігінде көрсетілген және осы баптың сол бөлігінде белгіленген тыйым салынбаған».

5. Сотталған еркектерге бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеу жағдайында өздерінің тең ата-ана құқығын іске асыруға мүмкіндік бермейтін, мынадай ұйымдық-құқықтық шешімдер қабылдау жолымен бейтараптандыруға жататын шектен тыс гендерлік диспропорциялар анықталды:

- сотталғандардың балалармен кездесу үшін мекемеден тыс жерлерге шығуына қатысты, сотталған әйелдер мен баланың жалғыз ата-анасы болып табылатын еркектерге қатысты нұсқамалардың біркелкілігіне келтіру;

- ҚАЖ мекемесінде сотталған анасынан қалған баланың әкесінің ата-аналық мәртебесін өзгерту үшін объективті негіздердің жоқтығын ескере отырып, ҚР ҚАК-де мынадай мазмұндағы ереже бекітілсін: «Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің бала үйіндегі жас баланың әкесі өзара келісім бойынша белгіленген мерзімділікті ескере отырып, анасының келісіміне қарамастан ұзақ кездесуге құқылы ата-аналар, қорғаншылық және қамқоршылық органы немесе сот арасында»;

- жалғыз ата-ана болып табылатын сотталған ер адамды өз баласын 3 жасқа дейін тікелей тәрбиелеу құқығынан айыру үшін әлеуметтік негіздердің болмауына байланысты (баланың болу мерзімін 4 жасқа дейін ұзарту мүмкіндігімен) жекелеген мекемелерде әйелдердің бас бостандығынан айыруды өтеуге арналған ҚАЖ мекемелеріне ұқсас тиісті инфрақұрылым құру қажет.

6. Халықаралық стандарттарды, әйелдерге қатысты шетелдік пенитенциарлық практикалардың оң элементтерін, сондай-ақ ғылым мен медицина саласындағы жетістіктерді ескере отырып, заңнамаға жекелеген

қосымша оң-кемсітушілік өзгерістер мен толықтырулар негізделген:

- Қазақстан Республикасының ҚАК-де әйелдерге қатысты жаза орындаудың ерекшеліктеріне арналған жеке тарауды бөлу;

- ана болу факторын неғұрлым кең есепке алу және балалармен байланысты қамтамасыз ету қажеттілігі халықаралық стандарттарда ұсынылатын ескере отырып, бір жыл ішінде кәмелетке толмаған балалармен кездесу үшін сотталған мекеменің шегінен кемінде 2 есе қысқа мерзімді шығу мүмкіндігін көздеу (осы Ережені кәмелетке толмаған баланың жалғыз ата-анасы болып табылатын сотталған ер адамдарға тарату);

- тиісті практиканың бірінші кезектегі адресаты ретінде кәмелетке толмаған балалары бар сотталған әйелдерді белгілей отырып, ҚАЖ мекемесінің аумағына іргелес аумақта тұру мүмкіндігімен жазаны өтеудің жеңілдікті шарттарын нақты қолдануды жеделдету;

- кәмелетке толмаған баланың сотталған анасымен ҚАЖ мекемесінде болу мүмкіндігін 1 жылдан 2 жылға дейін ұзарту мерзімін ұлғайту, егер бұл шешім баланың мүдделеріне сәйкес келсе, ҚАК белгілеген негіздер болған кезде және ескере отырып;

- көмекші репродуктивті технологияларға (КРТ) қол жеткізу тетігін құруды көздейтін, нақты бостандығы жағдайындағы әйелдердің құқығымен тең болатын, репродуктивті жастағы сотталған әйелдің құқықтық мәртебесіне «ана болу құқығын» енгізу;

- қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің Ішкі тәртіп ережелеріне репродуктивті жастағы әйелдердің ағзасындағы циклдік өзгерістерді есепке алуға қатысты, су гигиенасы мәселелерін реттейтін нормаларда, өзімен бірге қажетті гигиеналық керек-жарақтарды үнемі алып жүру мүмкіндігіне және т.б. өзгерістер енгізу;

- әйелдердің бас бостандығынан айыруды өтеуге арналған ҚАЖ мекемелерінің кадр құрамын жинақтау практикасына басшы құрамның кемінде 50%-дан әйел жынысты қызметкерлер құрауы туралы талаптарды енгізу.

7. Бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдерге бағытталған заңнамалық және құқық қолдану практикасындағы ана факторының айрықша маңыздылығын ескере отырып:

- бас бостандығынан айыруға сотталғандармен тәрбие жұмысына қатысты ІІМ ведомстволық құжаттарында психологиялық сүйемелдеудің дербес түрі ретінде ана дағдылары болмаған немесе деформацияланған жағдайда оларды бейімдеуді көздеу;

- ҚАЖ мекемесінде өзімен бірге жас балалары бар жүкті сотталған әйелдер мен сотталғандарға, бұрын балаларға тиісінше немесе қатыгездікпен қарау сценарийлерін көрсеткен не өз балаларына қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сотталғандарға, сол сияқты мекеменің балалар үйінде қалған балаларға қатысты ана міндеттерін елемеуге жол беретін сотталғандарға қатысты дербес профилактикалық есепке алуды белгілеу практикасын енгізу;

- қорғаншылық және қамқоршылық органдарының өкілдерін кәмелетке

толмаған балалар орналасқан ҚАЖ мекемелеріне арнайы рұқсатсыз баруға құқығы бар адамдар қатарына қосу;

- ҚР ҚАК 131-бабының 1-бөлігі мынадай тұжырымда жаңа тәртіптік жазамен толықтырылсын: «Сотталған әйелдің мекемедегі балаға қатысты ата-ана міндеттеріне немқұрайлы қарауға жол бермеу туралы ескертуі»;

- ҚР ҚАК нормаларын сотталған әйелдің мінез-құлқын бағалау кезінде оның аналық міндеттеріне қатынасын міндетті түрде ескеруді көздейтін ережемен толықтыру, сондай-ақ мынадай мазмұндағы қосымша тұжырымдаманы енгізу: *«Сондай-ақ, сотталған әйелдердің мінез-құлқын бағалау кезінде олардың мекемеде кәмелетке толмаған балалары бар басқа сотталған әйелдерге, егер анасы науқастануына немесе өзге де ерекше жағдайларға байланысты уақытша балаға қамқорлық жасап, күтім көрсете алмайтын болса, көмек көрсетуі ескеріледі»;*

- әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру жазасын орындауға арналған ҚАЖ мекемелерінің инфрақұрылымы көбіне сотталған адамның отбасынан едәуір қашықта жазасын өтеуіне алып келетінін ескере отырып, Қазақстан Республикасы Әлеуметтік кодексінің 71-бабына отбасыға қолдаудың дербес нысанын енгізу қажет, ол сотталған адамның кәмелетке толмаған баласының және оны ертіп жүретін адамның баланың анасымен кездесуі үшін жазасын өтеу орнына баруы мен кері қайтуына жұмсалған жол шығындарын өтеу түрінде көзделеді. Сонымен қатар, қосымша арнайы әлеуметтік қызмет түрі енгізілуі тиіс, ол *«кәмелетке толмаған баланы оның тұрғылықты жерінде орнатпаған қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде жазасын өтеп жатқан анасымен немесе баланы жалғыз тәрбиелеп отырған әкесімен кездесу үшін жеткізу»* болып табылады.

Зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы.

Зерттеу нәтижелері мәлімделген мәселені шешудің бірыңғай кешенді жолын білдіреді, олардың барлығы бірыңғай қорытындылар, оңтайлы заңнамалық және құқық қолдану шешімдерінің жүйесін құрайды. Әрбір жеке ғылыми нәтиже мыналарды қамтиды:

1-нәтиже негізгі идея мен әдістің шоғырланған көрінісі болып табылады. Ол әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау бойынша нормативтік нұсқамаларды қалыптастыру және құқық қолдану қызметін ұйымдастыруда базалық өлшем ретінде оң-кемсітушілік тәсілді айқындаудан тұрады. Аталған әдіс (тәсіл) әйелдердің қылмыстық-атқару жүйесіндегі азшылық тобы ретіндегі құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету қажеттілігін барынша дәл бейнелейтін тәсіл ретінде негізделген. Бұл – жекелеген элементтерін (жеңілдіктер, артықшылықтар, преференциялар және т.б.) ресми-заңдық теңсіздік түрінде бекіту арқылы жүзеге асырылады.

2-нәтиже шеңберінде ҚР ҚАЖ мекемелерінде бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан сотталған әйелдердің криминологиялық сипаттамасының жинақталған деректері ұсынылған, олар елдегі әйелдер қылмысының ең қауіпті сегментіне типологиялық баға беруге мүмкіндік береді, бұл ретте ең қатаң қылмыстық жаза түріне сотталу фактісі ескеріледі. Сонымен қатар, объективті түрде күш қолдану қылмысының белгілерін қамтитын (көбінесе отбасы

мүшелеріне қатысты) әрекеттерге қате баға беру себебінен әйелдерді шамадан тыс түрмеге қамау қаупін болдырмау үшін жаңа шешімдер негізделген.

3-нәтиже бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің қылмыстық-атқару мәртебесінің дәстүрлі объективті және субъективті-бағалау сипаттамаларының үйлесімін білдіреді, оған сотталған әйелдердің түзеу кезеңіндегі (мінез-құлық дәрежесі, тәртіптік жазалар мен көтермелеулер) типтік бағаланатын көріністері, сондай-ақ сотталғандардың жеке өмірлік жағдайына және бас бостандығынан айыру жағдайында болуын өздері бағалауына қатысты факторлар кіреді.

4-нәтиже қылмыстық жауаптылық пен жазаның жазалаушы-репрессивтік әсерін түзетудің негізгі құралдарының бірі ретінде жазаны өтеуді кейінге қалдыру институтын қолдану кезіндегі әділдік пен тиімділік критерийін арттыру мәселесін шешуге қатысты. 4-нәтиже аясында ұсынылған сәйкес өзгерістер, бір жағынан, қажет жағдайларда кейінге қалдыруды қолдану тәжірибесін қатаңдатуға, екінші жағынан, осындай мүмкіндіктерді анағұрлым қолжетімді әрі икемді етуге мүмкіндік береді.

5-нәтиже белгілі бір дәрежеде жеке мәнге ие, өйткені ол жүргізілген зерттеудің негізгі релевантты тобы сотталған әйелдерге емес, керісінше, сотталған ерлерге қатысты. Алайда ол алынған нәтижелер кешенінің органикалық бөлігі болып табылады, өйткені қазіргі таңда сотталған ерлерге қатысты орын алып отырған негізсіз гендерлік теңсіздікті айқын көрсетеді және оларды қылмыстық-атқару заңнамасының нормаларында бейтараптандыру қажет.

6-нәтиже жүргізілген зерттеудің гуманистік бастамасының өзегін көрсетеді, өйткені ол қазіргі уақытқа дейін іске асырылмаған, сотталған әйелдердің бас бостандығынан айыру орындарындағы жағдайын жақсарту бағыттарын шоғырландырады және оларды заңнамалық пен құқық қолдану тәжірибесіне енгізу қажет, сондай-ақ бұл оң кемсітушілік көзқарастың тікелей көрінісі болып табылады.

7-нәтиже бас бостандығынан айыру жазасын өтеу жағдайында аналықты жан-жақты қолдау идеясымен, сонымен қатар, ҚАЗМЖ мекемесінде өздерімен бірге жүрген кәмелетке толмаған балаларына қатысты өздерінің ана ретінде міндеттерін тиісінше орындамау фактілері үшін сотталған әйелдердің жауапкершілік деңгейін арттырумен біріктірілген бірнеше дербес, бірақ өзара байланысты қорытындылар мен ұсынымдар жиынтығын білдіреді.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығын негіздеу.

Зерттеу мен алынған нәтижелердің ғылыми жаңалығы әйелдер қылмыстылығын және оларға қатысты бостандығынан айыру жазасын атқарудың әлеуметтік-құқықтық маңызын түсінудің дәстүрлі тәсілдерін терең қайта қарауымен айқындалады. Жекелеген нәтижелер теориялық және практикалық тұрғыдан жаңартуға немесе жүйелеуге, жаңа әлеуметтік жағдайлар мен қажеттіліктерге бейімдеуге бағытталған болса, басқа нәтижелер қазіргі қоғамның даму жағдайында әйелдерге қатысты бостандығынан айыру жазасын атқару мәселелерін анағұрлым табысты шешуге мүмкіндік беретін түбегейлі жаңа тәсілдер мен практикаларды білдіреді.

1-нәтиже заңнамалық нұсқауларды тұжырымдау және ең қолайлы құқық қолдану стратегиялары мен тактикаларын әзірлеу әдіснамасы үшін жаңа және маңызды, өйткені онда әйелдерге қатысты бостандығынан айыру жазасын атқаруды реттеу шеңберінде әзірленетін арнайы нормалар мен ережелердің әлеуметтік-құқықтық мәнін әрі құндылықтық, әрі рационалды тұрғыдан дұрыс бағалауға мүмкіндік беретін маңызды өлшем бар. Позитивті-кемсітушілік тәсіл биологиялық (жыныстық) және әлеуметтік (гендерлік) факторларды сотталған әйелдердің жаза өтеу жағдайын жеңілдетудің сөзсіз негізі ретінде әмбебап есепке алуға емес, керісінше, формалды-құқықтық теңдік тиісті жыныстық және әлеуметтік айырмашылықтар аясында елеулі нақты теңсіздікке әкелуі мүмкін тәуекелдерді рационалды есепке алуға негізделеді.

2-нәтиже бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің қылмыстылығының және олардың жеке тұлғалық сипаттарының ең айқын криминологиялық параметрлерін анықтау тұрғысынан жаңа және маңызды. Бұл нәтиже әйелдерге қатысты бостандығынан айыру жазасын орындаудың атқарушылық аспектілеріне қатысты негізгі қорытындылар мен ұсыныстарға қосалқы мәнге ие болғанымен, қазіргі кезеңдегі әйелдердің қылмыстық белсенділігінің типтік көріністері тұрғысынан криминологиялық қолайсыздықтың ең маңызды сегменттерін айқын көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл нәтижеге құрылымдық түрде әйелдер жасаған (әсіресе тұрмыстық сақтада) зорлық-зомбылық істерін алқаптар сотының қатысуымен қаралатын істер қатарына қосу ұсынысы енгізілген, бұл осы санаттағы адамдарға қатысты бостандығынан айыру жазасын тағайындау практикасын неғұрлым салмақты етуге ықпал етеді.

3-нәтиже бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің қылмыстық-атқарушылық мәртебесінің ең көрнекі, ақпараттық объективті және субъективті сипаттамаларын анықтау тұрғысынан жаңалыққа және маңызға ие. Мұнда бұл мәртебе тек пенитенциарлық кезеңдегі белгілі бір тіркелген жағдайлардың жиынтығы ретінде (мінез-құлық деңгейі, көтермелеулер мен жазалаулардың болуы немесе болмауы) ғана емес, сонымен қатар сотталған әйелдердің өздерінің сотталуының салдарын субъективті қабылдауы ретінде де анықталған. Бұл нәтиже Қазақстандағы қазіргі әйелдер пенитенциарлық социумының ерекшелігі туралы сызбалық түрде түсінік береді. Сонымен қатар зерттелген халықаралық стандарттарды ескере отырып, Қазақстан Республикасы ҚАК-інде бостандығынан айыруға сотталған әйелдің құқықтық мәртебесіне қатысты (жекелеген тәртіптік жаза түрлерін қолдануға шектеу) нормативтік ережені түзету ұсынысы қалыптастырылды.

4-нәтиже ғылыми тұрғыдан жаңа және практикалық тұрғыдан маңызды, өйткені онда бостандығынан айыруға сотталған әйелдерге қатысты көбірек бағытталған жазаны өтеуді кейінге қалдыру институтын теңгерімді және тиімді қолдану бойынша ұсыныстар бар. Практикалық маңызы Қазақстан Республикасы ҚК-нің 74-бабы және ҚАК-нің 163-бабы шеңберінде осы нәтижені пайдалану, бір жағынан, отбасы мен кәмелетке толмағандардың мүдделеріне қарсы ауыр және аса ауыр қылмыстарды, сондай-ақ сотталған адамның өз кішкентай балаларына жасалған кез келген қастандықтарды жасаған адамдарға

кейінге қалдыруды қолдануды болдырмауға мүмкіндік берсе, екінші жағынан, жазаны өтеуді кейінге қалдыруға қайтадан өтініш беру мүмкіндігін заңнамалық бекітудің қажеттілігін негіздеу осы институт ресурстарын икемді әрі гуманистік түрде пайдалануға жол ашады.

5-нәтиже сапалық тұрғыдан жаңа және маңызға ие, өйткені ол сотталған ер адамдардың гендерлік құқықтарына қатысты. Сотталған әйелдердің гендерлік құқықтарына көбірек назар аудару аясында ер адамдардың гендерлік құқықтары іс жүзінде қажетті теориялық және практикалық назардан тыс қалып, ең алдымен сотталған әкелердің ата-аналық құқықтарының негізсіз шектелуіне әкеледі, бұл Қазақстанның неке-отбасы заңнамасында белгіленген тең ата-аналық принципіне қайшы. Осыған байланысты әйелдерге арналған ҚАЖ мекемелеріндегі сәбилер үйінің үлгісі бойынша жалғыз ата-ана болып табылатын сотталған әкелердің балаға қамқорлық жасауына мүмкіндік беру үшін осындай үйлерді құру, сондай-ақ әкенің сотталған анасымен бірге ҚАЖ мекемесінде болатын баламен кездесуге нақты құқығын бекіту жөніндегі ұсыныстар – таяу болашаққа арналған түбегейлі жаңа шешімдер кешені.

6-нәтиже әйелдерге қатысты бостандығынан айыру жазасын атқару мәселелерінде қылмыстық-атқару заңнамасының және ведомстволық нормативтік құқықтық актілердің гендерлік сезімталдығын арттыру қажеттігі туралы зерттеу қорытындыларының барлық жиынтығын қамтитындықтан маңызды және жаңа. Әйелдердің бала туу және тәрбиелеу функциясына қатысты әлеуметтік (гендерлік) аспектілердің басым болуына қарамастан, бұл біріктірілген нәтиже тек сотталған әйелдердің биологиялық (жыныстық) ерекшеліктеріне ғана қатысты жекелеген аспектілерді де ескерген. Қорытындылардың жаңалық дәрежесі әртүрлі: бар табысты шетелдік тәжірибелерді жүйелеуден және халықаралық-құқықтық екпіндерді ескеруден бастап қосалқы репродуктивтік технологиялар көмегімен жүзеге асырылатын жаңа «жүктілік құқығын» негіздеуге дейін.

7-нәтиже ана факторы мен пенитенциарлық мекемеде болу жағдайында ана функцияларын жүзеге асыруға байланысты сотталған әйелдің сипаттамасының ең маңызды айрықша параметріне шоғырланғандықтан, жаңалыққа және маңызға ие. Бұл, мекемеде бірге тұратын балаларға да, сондай-ақ екінші жұбайының, басқа отбасы мүшелерінің немесе мемлекеттік мекемелердің қамқорлығында қалған балаларға да қатысты. Бұл нәтиженің ерекше құндылығы мекемеде бірге тұратын балаларына қатысты ана міндеттерін тиісінше орындамаған әйелдерге гендерге бағдарланған тәртіптік жазалау тәжірибесін қолдану туралы ұсыныс.

Диссертациялық зерттеу тақырыбы мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес келеді.

Диссертация тақырыбы келесі құжаттардағы негізгі міндеттермен өзара байланысты мәселелерді зерттейді:

- Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы;

- Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы №384 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы;

- Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2022 жылғы 27 желтоқсандағы № 1007 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2023–2027 жылдарға арналған даму жоспары;

- Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі мемлекеттік басқаруды дамыту тұжырымдамасы;

- Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 31 тамыздағы № 748 қаулысымен бекітілген Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау, суицидтің алдын алу және олардың құқықтары мен саламаттығын қамтамасыз ету жөніндегі 2023–2025 жылдарға арналған кешенді жоспар.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесінің сипаттамасы. Негізгі ғылыми нәтижелер диссертация аясында 11 еңбекте жарық көрді, оның ішінде 1 мақала – SCOPUS деректер базасына кіретін Balkan Social Science Review рейтингтік журналында; 5 мақала – Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда; 5 мақала – халықаралық ғылыми конференциялар материалдарында жарияланды.

Жарияланымдар автордың жеке және бірлескен авторлығымен дайындалған:

1. Talandy Bisenova, Akynkali Darmenov, Natalya Kim. The structure of prison sentencing as a mechanism for enhancing the effectiveness of women's resocialization // Balkan Social Science Review, 2025. – V.25.-P.137-157.
2. Бисенова Т.Е. Особенности реализации института отсрочки наказания в отношении женщин // Ғылым – Наука: халықаралық ғылыми журнал. – 2023. – № 2 (77). – Б.160–165.
3. Бисенова Т.Е. Преступность и наказуемость женщин в Казахстане: дополнительные инструменты обеспечения социальной справедливости// Құқық қорғау органдары академиясының хабаршысы: ғылыми журнал. – 2024. – № 2 (32). – Б.104–114.
4. Бисенова Т.Е. Общие вопросы отбывания лишения свободы осужденными женщинами: динамика развития законодательства// ҚР ПМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының Ғылыми еңбектері: ғылыми журнал. – 2024. – № 4 (81). – Б.549–554.
5. Симонова Ю.И., Бисенова Т.Е. Позитивная дискриминация в отношении женщин, осужденных к лишению свободы: понятие, значение, допустимые пределы// ХАБАРШЫ-ВЕСТНИК» ҚР ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы: ғылыми журнал. – 2025. – № 1 (87). – Б.156–162.

6. Токубаев З.С., Бисенова Т.Е. Пенитенциарная практика в отношении осужденных женщин (расстановка отдельных акцентов) // Хабаршы-Вестник: ҚР ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы: ғылыми журнал. – 2025. – № 2 (88). – Б.246–254.
7. Бисенова Т.Е. Международные стандарты исполнения лишения свободы в отношении женщин и уровень их имплементации в законодательство РК // Жас ғалымдар, магистранттар мен докторанттардың халықаралық ғылыми конференция материалдары. Қабылбаев оқулары. – Қостанай: ҚР ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2023. – Б.97–102.
8. Бисенова Т.Е. О необходимости учета психологических особенностей женщин, осужденных к лишению свободы // Филиал құрылтайшылары Т.Ж. Атжанов пен А.М. Родновты еске алуға арналған XVII Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Ғылыми ойдың жаңаруы мен инновациялық дамуы жағдайындағы қазіргі ғылымның парадигмасы: теория мен практика. – Қостанай: Челябині мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы («Чел МУ»ЖКБ ФМББМ), 2023. – Б.32–38.
9. Бисенова Т.Е. Психологическое восприятие «Состояния несвободы» // Ресейдің ҚАЖ жүйесін дамыту мәселелері мен перспективалары аты халықаралық қатысумен өткен бүкілресейлік ғылыми конференция материалдары. – Самара: Ресей ФКҚ ҚАЖ Самара заң институты, 2023. – Б.44–47.
10. Бисенова Т.Е. «Право на беременность» осужденных к лишению свободы женщин: проблемы реализации // Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Қазіргі кезеңдегі ІО ұйымдастыру және қызметі: мәселелері мен шешу жолдары. – Қостанай: ҚР ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2023. – Б.178–181.
11. Овчинникова И.В., Бисенова Т.Е. Взаимодействие администрации учреждений уголовно-исполнительной системы с участниками гражданского общества, общественной наблюдательной комиссии и национальным превентивным механизмом// Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Қазіргі кезеңдегі ІО ұйымдастыру және қызметі: мәселелері мен шешу жолдары. – Қостанай: ҚР ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2024. – Б.350–354.

Бисен

Бисен

Бисен

Бисенова Т.Е.

Бисенова Т.Е.

Бисенова Т.Е.

Бисенова Т.Е.

Бисенова Т.Е.

Бисенова Т.Е.